

Наукові
записки
(випуск перший)

**Управління культури Чернігівської обласної
державної адміністрації
Чернігівський літературно-меморіальний
музей-заповідник М. М. Коцюбинського**

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

(випуск перший)

**Чернігів
1996**

За рішенням науково-методичної ради відновлюється видання Наукових записок Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського. Саме відновлюється, адже раніше виходили збірники музею — 1939, 1940, 1941, 1962 та інших років. Вони несли цілком відповідне часові ідеологічне навантаження, яке занадто часто викривляло постать і творчість М. Коцюбинського за законами «соціалістичного реалізму», «пролетарського інтернаціоналізму», «гегемонії робітничого класу», тощо. А до деяких тем доступ дослідникам був закритий взагалі.

Тому то зараз, в незалежній Україні, є потреба налагодити видання Наукових записок музею М. Коцюбинського, щоб відтворити ту гармонію, пошукувачем якої все життя був видатний письменник. Скажімо, треба по-новому вивчати теми, що стосуються впливів європейської літератури (особливо, скандинавських) на нашого класика, його взаємин з російськими діячами, ставлення письменника до релігії, потребують досліджень і трагічні долі нащадків. А хрестоматійні навіть «Тіні забутих предків», «Інтермеццо», «Фата моргана» досі залишають Михайла Коцюбинського одним із найзагадковіших українських письменників.

Приємно згадати, що цей перший випуск Наукових записок відкриває дослідження видатного літературознавця Михайла Возняка, знайдене у рукописних фондах Львівської бібліотеки імені В. Стефаніка. І наскільки вдалося встановити, праця ніколи не друкувалася. Отже, це перша публікація більш ніж через 50 років після її написання.

Сподіваючися на прихильність дослідників красного письменства, всіх, хто любить українську літературу, розпочинаємо наші Наукові записки.

Редакційна колегія:

Ю. Р. Коцюбинський (голова редколегії),
В. Ф. Чепурний, О. І. Єрмоленко, М. І. Москаленко.

Упорядник: В. Ф. Чепурний, вчений секретар

Редакційно-видавничий комплекс
«Деснянська правда»

Ч $\frac{0503020300-22}{237-96}$ ББК 83.34 УКР 6

ISBN 966—502—008—0

© Музей-заповідник М. М. Коцюбинського, 1996

ЛИСТИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ДО МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

Із фондів Чернігівського літературно-меморіального
музею-заповідника М. М. Коцюбинського.
Повністю листи публікуються вперше.
Упорядкування і примітки Людмили Зеленської—
завідуючої відділом музею-заповідника
М. М. Коцюбинського.

А—1480

Львів, 19(6) XII. 1906.

Високоповажаний Михайло Михайлович!

В листі Вашім до Євгенія Харлампієвича,¹ которий я бачив перед самим моїм виїздом з Київа писали Ви, що напишете мені до Львова ширше про свої пляни й відносини до «Л. Н. Вістника». Досі я одначе не дістав від Вас ніякої звістки і не знаю що з Вами й коло Вас. Тим часом міцно числю на близьку участь Вашу в «Л. Н. Вістнику». За десять днів вибираюсь я до Київа наладжувати І книжку. На що міг би я надіятись від Вас? Чи маєте що з белетристики чи може яку статтю на біжучі теми?

Може мали б Ви охоту давати рецензійки на українські видання? До газети може піднялись би Ви давати раз на тиждень або на два тижні листи з Чернігова про загальне й українське життя.

Маляр М. Жук² тепер здається в Чернігові і Ви з ним бачитесь; може б він узявся зробити якусь вінієту стильову а не дуже кучеряву для київського Вістника; так, щоб лишилося по теперішньому стовбець на зміст книжки, як тепер,

1—до Євгенія Харлампієвича — мова йде про Чикаленка Євгена Харлампійовича (1861—1929) — мецената, який фінансував «Киевскую старину», газ. «Рада».

2—маляр М. Жук — Жук Михайло Іванович (1883—1964) — художник, поет, громадський діяч.

иньше можна з титулової сторони забрати. Мож видумає що?

Сердечно здоровлю Вас
Мих. Грушевс/ький/

Ви обіцяли також свою поміч по читанню й справлюванню рукописей, чи можу числити на Вас у сім тепер?

А — 1481

Київ, дня 3 січня 1907.

Високоповажаний Добродію!

В інтересі розширення нашого видання просимо Вас не відмовити нам своєї помочи й зайнятися збиранням пренумерати на «ЛНВістник».

Від зібраних Вами грошей відступаємо 5% на ціль, яку Ви вкажете. Заразом висилаємо Вам книжку квітков.

З глибоким поважанням
Мих. Грушевський

А — 1482

У Києві 10/II. 907

Високоповажаний Михайло Михайлович.

Ваша «Просвіта»¹ просить нас прислати дарові примірники. «Літ.-Наук. Вістника», але ми властиво дарових примірників не даємо. На томість просим ми Вас і через Вас «Просвіту», щоб збирали нам передплатників, обіцяючи за се якийсь процент. То може-б замість проценту «Просвіта» дістала від нас даровий примірник «Вістника», коли назбирає хоч 10-тьох передплатників.

Просив я через пана Гнатюка,² чи не маєте готового оповідання, та не присилаєте; мабуть й досі не маєте. А хотілось би нам дуже.

Для серії біографій наших діячів в «Раді»,³ чи не взяли би Ви написати коротеньку біографію д/обродія/ Шрага⁴ як громадського й земського діяча й депутата І-шої Думи.

Щиро Вам прихильний
М. Грушев/ський/

1—«Просвіта» — культурно-освітні товариства, що організовувалися на Наддніпрянській Україні під час революції 1905 р.

2—Гнатюк Володимир Михайлович (1871—1926) — український фольклорист, етнограф, громадський діяч.

3—«Рада» — щоденна газета. Видавалась українською мовою в Києві 1906—1911 рр.

4—Шраг Ілля Людвигович (1847—1919) — чернігівський адвокат, Депутат 1-ої Державної Думи Росії, член Центральної Ради України.

Високоповажаний Михайле Михайловичу!

Ви нічим не образили нас, попросивши за дурно ЛНВ для Просвіти, але думаю, що ми не образили й Вас, написавши, що не можемо давати дарових примірників. А тим часом в листі Вашім наче якийсь ображений тон пробивається. Може бути, якби до найзвичайніших річей ділових домішувалася образа. Як знаєте з моєї статті в Раді, ЛНВ має тепер на 600 передплатників менше, ніж треба йому щоб покрити кошти. Ми звертаємось до всіх земляків, просячи притягати передплатників, в тім і до Просвіти. Як думаєте, що для такої пропаганди потрібні дарові примірники, то я можу прислати.

За Вологодський збірник¹ я чув тільки, що п. Леся тепер виїзжає з Київа на якийсь час, а порядкованнем його займається по повороті.

Здоровлю Вас щиро!
Щиро прихильний
М. Груш/евський/

Дуже цензура нас бере за зуби...

Львів, 2/III. 1907.

Високоповажаний Михайле Михайловичу!

Дуже дякую Вам за оповідання.² Воно не застало мене вже в Київі і мені переслали його сюди. Нам з Франком воно дуже сподобалось, але в III книжку воно ніяк не може увійти, бо я сю книжку замкнув ще перед виїздом з Київа і вона має незадовго вийти. Отже дам його в IV кн. на перше місце. «Вістник» Вашій «Просвіті» я казав послати, а Ви б. л. ширше там його по змозі

Сердечно здоровлю!

Ваш М. Груш/евський/

Стаття про Шрага, про котру я писав, має бути для Ради — на оден фейлетон що до розмірів.

1 — Вологодський збірник — мова йде про літературний збірник «З неволі», що вийшов у 1908 р. у Вологді, в якому М. Коцюбинський опублікував новелу «Perscena grata».

2 — Дуже дякую Вам за оповідання — мова йде про оповідання М. М. Коцюбинського «Невідомий».

15/VIII.1907 (Львів)

Високоповажаний Михайле Михайловичу!

Укладаю пляни Л/ітературно/ Н/аукового/ Вістника на будучий рік і хотів би заручитись я Вашим оповіданням для перших книжок. Гонорар буде виплачений по найвищій нормі, яка буде принята для 1908 р., а я — між нами — надіюсь, що її буде можна піднести супроти теперішньої. Хочу збільшити також трохи великість книжок — як до тепер, я досить з справи Вістника вдоволений.

Щиро здоровлю Вас
Мих. Груш/евський/

(На поштовій картці)

Високоповажаний Михайло Михайлович!

Ви обіцяли на початок року оповідання!

Може можна його дати вже на першу книжку, то значить прислати в редакцію (в Київ) маєте 15:20 декабря с/тарого/ с/тилю?

Сповістіть, будь ласка!

Щиро прихильний Вам М. Груш/евський/!

Я на святах буду в Києві: чи не виберетеся й Ви туди?

(2.12.07. Львів).

Високоповажаний Михайло Михайлович!

Вибачте, що не відповів скорше. Завтра сподіваюсь піти до фотографа і не в довзі післати Вам фотографію.¹ А за оповідання щож робити: не наспіло на першу книжку, буду ждати на пізнійшу. Вашу прихильність до ЛН Вістника я дуже цію і прошу не тільки тоді, коли я Вас спеціально прошу про оповідання, але взагалі коли матимете що — призначати то до ЛНВ.

Так мало взагалі появляється талановитих річей, що треба бадай що можна концентрувати, а не розділяти на X місьць — принаймні тим, хто спочуває ЛНВістнику, а не вважає його неприятелем, котрого треба поборювати.

1 — «післати Вам фотографію» — мова йде про фото М. Грушевського, яке він пізніше надіслав М. М. Коцюбинському з автографом: Високоповажаному Михайлу Михайловичу Коцюбинському від М. Грушевського, 5 лютого 908 Львів». Нині це фото зберігається у фондах музею М. М. Коцюбинського м. Чернігова.

Сердечно дякую за поздоровлення і навзаєм бажаю всього найкращого Вам і Вашій родині.

Щиро прихильний
М. Груш/евський/

(1907—1908)

Львів

А — 1490

(На поштової картці)
(6.III.908 р.)
Львів

«Ні вітру, ні хвилі» від Вас, високоповажний Михайло Михайловичу; післав Вам лист, просячи «співучасті», і фотографію, (не знаю чи дістали), але від Вас нічого — а тим часом Вашого оповідання дуже і дуже треба.

Ваш М. Г/рушевський/

Пишіть до Львова, я пробуду тут ще днів з 10, потім хочу трохи на спочинок на полудне.

А — 1491

(Львів, 24.5.908)
/14/5/08/

А від Вас ще «ні вітру, ні хвилі», Високоповажний Михайло Михайловичі! Чи можна хоч на липень чогось сподіватися? Дуже б нам здалося!

Як живете? Я ще цілий!

Щиро здоровлю!

Ваш М/ихайло/ Груш/евський/

А — 1493

Високоповажний Михайло Михайловичу!

Будьте ласкаві написати, як держить себе Чернігів, гор/одська/ управа в юбилейній сворі, чи не скомпроментували себе? Діло в тім, що ми хочемо вислати їй привіт ex post,¹ замість привіту на юбилей.

Коли можна сподіватись від Вас оповідання? Жду не терпляче.

Ваш щирий

М. Груш/евський/

Я в Києві і пробуду ще зо 3 тижні.

Поклін Шрагу.

(1.IX.908. Київ)

¹ — ex post — (лат.) пізніше.

А — 1494

Високоповажаний Михайло Михайлович!

Вибачте, що не повідомив Вас скорше. Intermezzo я одержав, коректу скажу Вам післати. Спасибі за нього і прошу не минати нас і дальшими нашими творами, меншими й більшими, які будуть. А ми зістанемо Вашими щирими прихильниками і розцінку будемо старатися зробити яку зможемо вище; Intermezzo порахуємо-по 3 р. 50 к. за сторінку.

Ваш щирий М. Груш/евський/

(З.Х.908, Київ)

А — 1495

(25.11.8)

Дорогий Михайло Михайлович!

Контора повідомила мене, що післали вже Вам коректу Intermezzo; не гнівається, що я відложив її на I кн. — для інтересів журналу? Можна було помістити в XII, але се гарніше виглядає. Що з Вашою більшою повістю? Коли можна її сподіватися?

Я казав післати Вам до рецензії Черкасенка.¹

Чи можна се робити й частійше? Чи не мали б охоти писати статей на теми суспільні і літературні?

Щиро прихильний

М. Груш/евський/

А — 1496

Дорогий Михайле Михайлович!

Невимовним сумом наповнив мене і жінку — Ваш лист. Знаю сю каторжну хоробу і боліу душею за Ваші муки.

Спасибі за обіцянку будучих праць Ваших. І маленька просьба. Редакція Чеської енциклопедії (Ottip Slovník Naisspu) просила мене дати біографії деко/го/ з визначніших сучасних письменників, учених, etc² українських. Хотів би написати про Вас, і дати трохи більше біографічних дат. Не відмовте отже дати маленьку автобіографію Вашу — не тільки самі дати, а де що може і з «еволуції духа».

Мині літо не удалося. Був у горах, але дощі і повени не давали спокою й спочинку. Потім було багато різного громадського яду. Але чую себе на здоровлю добре і роблю багато. Бодай стільки.

Д/обродій/ Гнатюк движиться. Д/обродій/ Франко фізично як-сяк, і працює, але психіка прикра. Недавно прийшов до мене і на найближчого йому чоловіка, що різні прислуги

1 — Черкасенко Спиридон — видавець, педагог, громадський діяч.

2 — etc — (франц.) і так далі.

йому робив найширші, почав розказувати що він його обкрадає etc. А різні люди і хапають його непритомні слова і пускають межі люде. Невимовно прикро, за нього і за людей.

А — 1497

(2.IV.909, Київ)

Наскільки утішив мене Євг. Хар.¹ звісткою про оповіданнє,² на стільки засмутив Вашою недугою.

Але гадку про Італію хвалю дуже.

Аванс вишлемо. Оповідання пришлїть сюди. Сердечно здоровимо Вас і бажаємо всього найліпшого!

Ваш М. Груш/евський/

А — 1498

Київ, 8/IV—1909 р.

Дорогий Михайло Михайлович!

Оповіданнє³ одержав, дам до одної книжки (там не буде 2-х аркушів), коректу скажу прислати. Крім сього авансу на подорож рахуйте ще на 300 руб. підмоги беззворотної на ліченнє. Я говорив за се з Євг. Харл. що теж входить в сю комісію, що завідую сим фондом, і ми на стільки певні за інших, що Ви сі гроші можете одержати чи від мене (з ЛНВ) чи від Євг. Харл. коли Вам треба буде збиратися.

Як що буде Вам наручно перепочити у Львові, то прошу до нас заїхати без церемонії, на скільки день Вам буде сподручно.

Вам щиро прихильний.

М. Груш/евський/

До Чернігова поїхав д. Єнсен,⁴ я дав йому рекомендації до Вас і до Верзілова.⁵

---

1 — Євг. Хар. — мова йде про Чикаленка Євгена Харлампійовича (1861—1929).

2 — оповіданнє — мова йде про оповідання М. М. Коцюбинського «Дебют».

3 — Оповіданнє — мова йде про оповідання М. Коцюбинського «Дебют».

4 — д. Єнсен—Єнсен Альфред (1859—1921) — шведський критик, перекладач творів М. Коцюбинського на шведську мову, автор дослідження про гетьмана І. Мазепу.

5 — Верзілова — мова йде про Верзілова Аркадія Васильовича — чернігівського земського і громадського діяча.

У цьому листі зберігається візитна картка Михайла Сергійовича Грушевського, в якій його рукою значиться: «Михайлу Михайловичу Коцюбинському земская управа, або Северянская ул. № 3 Михайло Грушевський рекомендує д. Єнсена з Стокгольму».

Цілую Вас сердечно!
На свята будемо в Києві.
Жінка Вам шле привіт!

Ваш щирий

М. Груш/евський/

(З.ХІІ. Львів) (Л, с. 313)

А — 1500

Високоповажні і дорогі, Михайло Михайлович!

Незвичайно було нам прикро, що наші слуги не дали Вам милости заночувати у нас! Прикро що й не сказати. Сподіваємося побачитися в Вашім повороті; Ви будь-ласка напишіть, як будете вертати, і чи зможете заїхати. Ми посидимо тепер у Львові (куди їдемо завтра-позавтра) досить довго. Ви ж не спішіться з Вашого земного раю. Коли невелика сума грошей може продовжити Вам побути, то напишіть; 100 карб. Вам зараз вишлемо; не знаю чи зможемо більше, при теперішнім безгрошіві.

В повітрі пахне осіню — особливо що до преси. «Слово»¹ припинилося, «Рідний/ Край»² припиняється не знати як буде з «Радою».³ Чи позволите поставити Ваше ім'я між співробітниками селянської газети «Село»,⁴ що заріваємо від осени?

Жінка всі наші шлють Вам привіт.

Я цілую Вас! Ваш М. Г/рушевський/.

(1909)

А — 1501

(6.8.09)

(15.VII.09)

Дорогий Михайло Михайлович!

Спасибі за пам'ять! Проспект пришлемо, просимо адреси. Благоденствуємо в Криворівні, але за 3 тижні сподіюся бути в Києві вже. Ваш Дебют в VIII кн., що вийде сімими днями. Бажаю було б щось на кн/игу/ XI або XII, то значить — дістати в октябрі. Коли є надія, сповістіть. Всі Вам сердечно кланяються, Вашій В/исоко/ п/оважній/ пані і дітком! Цілую!
Щиро прихильний Г/рушевський/

1 — «Слово» — щоденна газета, що виходила у Львові.

2 — «Рідний край» — український щотижневий громадський і літературно-науковий журнал. Виходив у Києві 1908—1914 рр. (в Полтаві 1905—1907 рр., Гадячі 1915—1916 рр.). Редактор з 1908 року Олена Пчілка.

3 — «Рада» — щоденна газета, видавалася українською мовою в Києві з 1906 по 1914 рр.

4 — «Село» — щотижнева ілюстрована газета. Виходила в Києві з вересня 1909 р. по лютий 1911 року. У «Селі» друкувалися твори М. Коцюбинського.

А — 1503

(11.11.09)

Ну щож, Дорогий Михайло Михайлович, спромоглися Ви що небудь нам на № 1 ЛНВ? Як не маєте готової рукописи, то напишіть хоч титул. Як не може поспіти на № 1, то все таки титул напишіть, бо даю проспект, чекаю нетерпляче — хоч титула!

Як здоров'ячко Ваше і як себе почуваете? Ми вже 1½ тижні у Львові, здорові, і я чув би себе добре, як би не бездна роботи, і не тяжкі та гіркі обставини. Цензура, себто Флоринський, очевидно, хоче доїхати Українців, і доїзжає.

«Рада» дістала кредита на 1910 р. буде жити. Добре хоч се «Село» йде по троху, доходить до 2000 Фл/оринський/ дуже точить зуби.

Тут — банисто в атмосфері. Але жите елментарною силою йде вперед, хоч і по груді.

Цілую сердечно! Ваш прихильний/

Михайло/ Грушевський/

Всі наші кланяються Вам і Вашім дітям.

А — 1504

(4.I.910)

Київ

Дорогий Михайло Михайлович!

З новим роком, новим щастем, здоров'єм і силами. Щоб були сильні, здорові і творчі. Чув я, що Вам нездоров'є не дозволило приїхати до Києва. Жаль, що не вдалося побачитися подвійно жаль, що недужуєте. Треба на Капрі знову, на довгий час. Приготовляйте собі відпустку, гроші знайдуться.

Село скінчило рік добре, коло 2200 передпл/атників/ ЛНВ гірше ніж торік — на се вплинуло багато причин, між ин/шими/, кононфіската 4 — книжок, ще й досі не знята.

За тиждень їдемо до Львова, на довгий час. Fata morgana посилайте до Києва, там її зараз складатимуть. Думав поговорити з Вами про видання збірки Ваших оповідань, з огляду на конфіскату. Тому що відносини Спілки¹ до М/олодої/ Музи² не найліпші, ніяково їй робити Вам пропозицію видання в Росії, щоб се не виглядало на конкуренцію. Але як би

1 — Спілка — українсько-руська видавнича спілка — видавниче товариство, засноване 1898 року у Львові з нагоди 100-річчя з часу опублікування «Енеїди». І. Котляревського. Існувало до 1914 року.

2 — Молода Муза — літературна група галицьких письменників, що сформувалася в 1906 році. Мала власне видавництво з однойменною назвою. В ньому вийшла збірка творів М. Коцюбинського «З глибини» (Львів, 1909 р.).

Ви, поладнавши сю справу з М/олодою/ Музом (ю) «**від себе**», звернулися до Спілки з сею пропозицією, вона стріли б її з усякою симпатією.

Сердечно здоровимо Вас і Ваших!

Щиро Вам прихильний

М. Груш/евський/

До ЛНВістни/ка/ і «Села» просив би все що будете тільки мати. Дуже і дуже бажане.

А — 1511

Криворівня 9 (22) VII.910.

Дорогий Михайло Михайлович!

Не дивуетесь мабуть, що так довго Вам не писав, коли до Вас доходили вісти про львівські події, прикрий, бурхливий час, — хоч маю те переконання, що являється він кроком наперед в українськiм життiю.

Другий день я в Криворівні, і на початок спішу писати до Вас, що до маршруту. Не знаю, чи знаєте Ви дорогу сюди? Як що їхатимете через Угорщину то не треба заїздити до Львова, тільки просто на Kovosmezó (се гранична станція), і за нею третя станція Ворохта, з котрої вже їдуть до нас кіньми; я думаю, що се буде для Вас краще ніж їхати на Відень. Як би поїхали на Львів, то теж їдьте на Станіславів і Ворохту, се ліпше.

Наперед пошліть телеграму: *Zavie, Izaak Garter!* (телеграму можна по руськи, латинськими буквами), щоб вислав Вам коней до Ворохти: чи що *Wyszlit firu do Worchty?*²; або що він мусить з вечора післати, а в Ворохті коней не завжди можна знайти. І нам напишіть. Ми ждемо Вас дуже радо. Павло Фил/іпович/ писав Вам, що з Вашою книжкою робить цензура? Жаль упускати «*Intermezzo*» особливо, але, мабуть, прийдеться, бо риск. Краще дати на початок (але не *Fata morgana*, думаю) — Ви написали йому?

Вам всі кланяються і ждуть!

Ваш щирій М/ихайло/ Грушевський

А — 1488

Високоповажаний Михайло Михайлович!

Лист Ваш я дістав у Львові вже перед самим від'їздом і не вспів уже відповісти. В Києві я вже четвертий день й ладжу першу книжку ЛН Вістника, котру хочу випустити в пер-

1 — *Zavie, Izaak Garter* — Жаб'є Ісаак Гертер.

2 — *Wyszlit firu do Worchty* — вишліть фіру до Ворохти.

ших днях січня. Чи можна до того часу дістати від Вас оповідання, про яке Ви згадували? До рецензії посилаю Вам книжку Філянського¹; рецензію прошу прислати не пізніше дня 29—30 грудня. Обкладиньки для Вістника тепер нема вже часу робити; сей проект приходиться нам відложити на пізніше. Рівно ж не можу ще зараз зміркувати в якій мірі буде потрібна Ваша участь в перегляданню рукописів і тому не можу ще поставити ніяких умов. Се покаже практика найблизших місяців.

Тим часом сердечно здоровлю Вас і прошу помагати в журналі й газеті. Яка шкода що не могли Ви приїхати до Києва. На розстояніє все ж так трудно робити!

Вам щиро прихильний

М. Груш/евський/

Р. S. Адресуйте до редакції Літ. Наук. Вістника (Київ, Прорезная, 1/20).
(1907 р.)

A — 1489

Львів, 4/II. 1908.

Високоповажаний Михайле Михайловичу!

І не думав я на Вас гнівати ся, та й не мав за що, тільки, мабуть, листи наші розминулись, Я писав Вам там, що знимусь і тепер вже справді маю фотографію і вишлю завтра бандеролею.

Писав я в тім листі, щоб, як будете мати оповідання, нам до Вістника прислали, по можности у Вістнику свою літературну продукцію сконцентрували: мало появляється доброго, а як ще й те ділити, то вже зовсім нашому журналу зле. Що до дарового Вістника для «Просвіти» то таки не гнівайтесь, сього року нікому не будемо посилати даром. «Симфонію» і «Казку»,² — передайте п/ану/ Жуку — ми надрукуєм. Просим віршів його і на далі.

Дуже Вам прихильний!

М. Груш/евський/

1 — книжку Філянського — мова йде про Філянського Миколу Григоровича (1873—1938) — українського поета.

2 — «Симфонію» і «Казку» — назви творів Михайла Івановича Жука, (1863—1964).

Дорогий Михайло Михайлович!

Дякую дуже за лист і привіт переданий через Іллю Людвиговича.¹ Але дуже засмутив він нас звісткою, що Ви знову чуєте себе гірше. Треба в будучім році Вам довгої відпустки і спочинку. (Про матеріальну сторону вже постараємося). Село йде нічого собі, але курчат в осені рахують! Тепер перейшло за тисячу вже досить значно. Як потішите його якимсь твором Вашого пера, буде дуже добре — особливо на новорічний нумерок! І для ЛНВ добре б на першу книжку щось від Вас дістати, то значить на кінець ноября, а титул [нерозбірливо].

Досиджуємо вже останні дні в Києві, але мабуть раніш суботи не виїдемо. Щирий привіт наш Вашій ВП. Пані,² Вам і дітям од усіх нас.

Ваш М/ихайло/ Груш/евський/

(1909)

Дорогий Михайло Михайлович!

Сердечно дякую за добре слово і добрі бажання Ваші! Будемо чекати нетерпляче «чогось» до Села і Fata morgana. Але не насилуйте себе!

Позавчора Вам ухвалено 500 р. на нову подорож на полудне. Сі гроші можете взяти чи просто від Вол. М/иколайовича/ Леонтовича³ чи через контору. Тільки не відтягайте свого виїзду. Не запускайте! Сто руб. авансу. Контора вишле завтра. Сього року Ваш гонорар в ЛНВ 80 р. від аркуша.

Тільки що дістав звістку про недугу Гнатюка. Бережіть себе, дорогий М/ихайло/ М/ихайлович/!

Спішу відправити. Від усіх Вам привіти; щирі бажання!

Ваш М. Грушевський/

Прошу Шрага писати до «Села» по юридичним питанням, вплиніть і Ви на нього.

(7.1.910)

1 — через Іллю Людвиговича — мова йде про Шрага Іллю Людвиговича (1847—1919)

2 — привіт наш Вашій В/исоко/ П/оважаній/ Пані — мова йде про дружину письменника Віру Устимівну Коцюбинську (1863—1922)

3 — Леонтович Володимир Михайлович (В. Левенко, 1866—1933) — письменник і громадський діяч, один з ініціаторів надання М. Коцюбинському пенсії від Товариства прихильників української літератури, науки і штуки.

А — 1506

Дорогий Михайло Михайлович!

Що чувати коло Вас, як здоров'є, як робота? Я жив, хоч і дуже засипаний роботою; давно вже не був так притиснений нею. І маю прозбу до Вас. У нас — ні в мене ні в бібліот/еці/ Шевченка нема бюлетенів Чернігівського/ археологічного/ з'їзда¹ — «Известий» його, каталога виставки і всього того взагалі, що в Чернігові друкувалося з сього з'їзду. Чи не могли б Ви добути для нас? Вам щиро прихильний

М/ихайло/ Груш/евський/

(16.II.910).

А — 1507

Дорогий М/ихайло/ М/ихайлович!/ Я писав Вам але мабуть не дістали. Як Ваше здоров'є? Чи Fata morgana буде скоро, чи що небудь її задержало? Мені треба знати, щоб розположитися з матеріалом. В № 14 Села йде Ваш портрет і статейка про Вас, Не могли б Ви чого небудь хоч зовсім невеличкого і непрофесійного для того №. Як є то пришліть сюди.

В Києві буду на святах. Ваш щирий

М. Г/рушевський/

Всі кланяються Вам і Вашим.

(3.3.910.)

Львів

А — 1508

Дорогий Михайло Михайлович!

Ви дійсно не згадали про «Село», але я не толкував инакше сього умолчання ніж як Ви пишете. Який жаль, що хоруге; вибирайтеся скорше нарешті сюди! Спілка ухвалила друкувати збірку Вашу (по 25 кар. від аркуша формату 1 серії), треба буде щоб поглянули, що нецензурне і Вам прислали тоді на розсмотреніє. В. Галичині б не продавали до 1/1.

Книжки, спасибі Вам, дістав; дуже дякую; напишіть, що витратили на се? Саме виїзжаємо до Києва — на місяць. Ту-

---

1 — Чернігівський XIV археологічний з'їзд відбувся в Чернігові у 1908 р. і присвячений 1000-літній літописній згадці міста.

ди пришліть і *Fata morgana*, як скінчите. А Шраг до «Села» так і не написав нічого!

Поздоровіть від нас усіх Ваших. Ваш щирий

М. Г/рушевський/

(7.4.10) Львів

А — 1509

(21.V.910.

Львів)

Дорогий Михайло Михайлович!

Жаль, що не прийшлося побачитись в Києві. Може заго-
стите до нас в дорозі у Львові? Ми пробудемо тут безвиїздно
2 місяці.

По одержанні Вашого листу я сказав післати 100 р.,¹ але
се не остаточна розплата, буде Вам ще щось слідувати/ Ко-
ректу, як що не встигли Вам післати до Чернігова, то б/удь/
л/аска/ прочитайте в Києві.

Рівнож що до збірки: Вид/авнича/ Спілка¹ взамін того що
викинеться з огляду на цензуру (се Ви Павлом Фил/ипови-
чем/² нашим в Києві розвідайтеся, що треба викинути) про-
сить Вас дати нові річи. Може б і *Fata morgana II*? Як що
буде нових річей багато, я думаю, можна буде трохи підви-
щити гонорар Ваш.

Сердечно витаємо Вас і родину Вашу

Ваш щирий М. Грушев/ський/

А — 1512

Дорогий Михайло Михайлович!

Я мав від Вас з Капрі лист з 7 (20)/VI, потім картку з 8
(21)/VII, нарешті сьогодні прийшов лист післанний Вами
вдруге на адресу д/обродія/ Гнатюка. Я писав Вам 9 (22) VII,
зараз по приїзді до Криворівні. Не знаю, чи застане Вас отя
картка ще в Капрі, але на всякий випадок посилаю. Ждем
Вас! До побачення! Щиро прих/ильний/ М. Гр/ушевський/

Там писав я Вам маршрут до нас: на Пешт, на Когортезо
відти на Ворохту звідти кіньми; коні замовте прислати до
Ворохти наперед — напишіть Ісааку Гетнеру в Жаб'ю. Ми
живем в Бережнеці, на початку Криворівні від Жаб'я.
(4.8.1910, Криворівня)

1 — Видавнича Спілка — Українсько-руська видавнича спілка — видав-
ниче товариство.

2 — Павло Филипович — мова йде про Павла Филиповича Лавріва, пра-
цівника журналу «Літературно-Науковий Вістник».

Львів, 24 (II) X. 910.

Дорогий Михайло Михайлович!

Ваше довге мовчання починає мене непокоїти. Як Ваше здоровля, Ваші заняття і Ваші пляни? Треба приступити до друку Ваших оповідань; кілька разів питав Лаврова,¹ чи він умовився з Вами що — до порядку оповідань і титулів, але не знаю і по нинішній день. Напишіть мені скоренько, в яким порядку мають йти оповідання і чи будуть які зміни против друкованого тексту. Чи може Ви передали справлений текст Лаврову? Друкувати будем в Петербурзі — Мойка, 54, друкарня училища глухонімих.

Щирий привіт усім Вашим!

Ваш щирий М. Груш/евський/

Київ, 5/1—1911

Дорогий Михайло Михайлович!

Вибачте, будь ласка, що так довго не відповідав на Ваші листи, ані подякував за привіт присланий Вами і Іл/лею/ Людвиговичем./²

Іменем чернігівців — Дякую щиро і поздоровляю Вас і земляків Новим роком!

Дуже був зайнятий, та й тепер теж. Крім всякої біжучої справи багато часу займає видання ілюстр/ованої/ історії³ (котрої оголошенне сьогодні Вам, мабуть, вишлемо 200 прим/ірників/, а потім іще), і друк інших речей, що збігалися. А ще любезні земляки, котрим я буваю потрібен при приїзді знатних гостей, в ролі представительного швейцара з булавою, саме власне, казали мені сповнити сей обов'язок і забрали у мене кілька день. Дуже дякую за оповідання для ЛНВ. Чи можна його буде дістати на III кн/ижку/, себто на початку лютого? або взагалі коли? Прикро тільки, що Ви хоруете. На зібраннях Товариства для підмоги,⁴ котре ухвали-

1 — Лавров — мова йде про Лаврова Павла Филиповича, співробітника журналу ЛНВ.

2 — Іллею Людвиговичем — Шраг Ілля Людвигович (1847—1919).

3 — видання ілюстрованої історії — мова йде про історичну працю М. С. Грушевського «Ілюстрована історія України», що вийшла друком Київ—Львів, 1913 р.

4 — На зібраннях Товариства для підмоги — мова йде про «Товариство розвою української науки, і штуки» — товариство просвітянського напрямку, що фінансувало, переважно на кошти мецената В. Ф. Семеренка (1835—1915), українське видання, допомагало культурно-освітнім закладам і окремим діячам. Від цього Товариства М. Коцюбинський одержав допомогу на лікування, а з 1911 року — пожиттєву пенсію.

ло Вам і на сей рік 500 р. на подорож на полудне, було багато говорення, що треба б Вам конче знайти місце на полудні, може б секретарем консульства куди-небудь в полудневу Італію, взагалі на середземні краї?

Сердечно здоровимо Вас і Вашу родину — ми всі й бажаємо всього найкращого!

Ваш М. Груш/евський/

Ми тепер при грошах. Може б Вам авансик прислати?

А — 1510

Дорогий Михайло Михайлович!

Незвичайно прикро, що не міг я сим робом сповнити Вашого бажання — щоб оповідання Ваше пішло ціле до одної книжки. З технічних причин се було неможливо. Вмістити в одну книжку 65 сторін/ок/ одної річі се для ЛН Вістника *tour de force** котрий можна виконати заздальгідь приладивши до сеї книжки самі короткі річі; так торік я зробив для Винниченка «Чужих людей».¹ Як би Ви заявили се своє бажання заздальгідь я б відложив Ваше оповідання до ІХ кн/и-ги/ і зробив би, як Ви хотіли. А тепер, коли вже книга кінчилась, се не можливо було ніяк зробити — хоч як мені се прикро!

Ви перехорували си дні по слабості плоті Вашої, а ми відхорували таки фактично гнусний вчинок Київського губернатора, що за мою статтю посадив під арешт д/обродійку/ Ямпольську² і тільки на 5 день Павло Филипович³ викупив її буквально, як викупали і оброків — за 300 рублів, по довгих переговорах. «Село» прийдеться, очевидно, закрить, адміністрація наважилась ледве йому жити. Та й взагалі, не маючи навіть морально піддержки від громадянства нашого трудно міні далі проти усіх фактів, які поставилися на мої видання.

---

* — *tour de force* — (франц.) зусилля.

1 — «Чужих людей». Винниченка — мова йде про оповідання «Чужих людей» Винниченка Володимира Кириловича (1880—1951).

2 — д. Ямпольську — мова йде про редактора газети «Село» Ганну Ямпольську.

3 — Павло Филипович — мова йде про Павла Филиповича Лаврова, співробітника журналу «Літературно-науковий Вістник»

Дуже жалкували ми, що не довелося побачитися на святах і тепер. Дуже і дуже раді будемо Вас бачити у себе в Криворівні. Ми виїдемо туди коло 20/VII н/ового/ ст/иллю/ і пробудемо весь серпень і частину вересня, щоб Вам були коні на станції.

Ваш щирий М. Груш/евський/

І я також дуже Вас прошу до нас, до Криворівні на якнайдовший час.

До милого побачення

М/арія/ Грушевсь/ка/!

3.VI.910

А — 1492

Високоповажаний Михайло Михайлович!

Товариство ім. Шевченка² одержало запрошення від Чернігівської город/ської/ управи до участі в юбилею міста через висланне депутації. Не відмовте відповісти зараз:

- 1) чи Ви взяли б на себе обов'язки бути нашим депутатом на юбилею?
- 2) чи сей юбилей не буде мати якогось неприлично чорносо-тенного характеру?

Для скорости адресуйте: Австрія Галиція, Ясенів Горішний проф/есору/ М. Грушевському.

А що як з оповіданням? Чи дістанемо його на сентябр?
Сердечно здоровлю Вас!

Ваш М. Грушев/ський/

А — 1499
(21.4.09)

Дорогий Михайло Михайлович!

За кілька день дістанете Ви коректуру, вже без мене — я сьогодні їду. Гроші — 300 р. — приготвлять Вам на Ваш приїзд через Київ, Ви напишіть у Контору, коли будете при-

---

1 — М. Грушевська — мова йде про дружину М. С. Грушевського Марію Сильвестрівну Грушевську.

2 — Товариство ім. Т. Шевченка — Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка засноване у Львові в 1873 р. Д. Пильчиковим. Товариство займалося вивченням історії, літератури, фольклору та етнографії, вшануванням та увічненням пам'яті Т. Г. Шевченка.

їзжати. А аванс за [нерозб.] «Дебют»¹ і решту за Intermezzo»² пошлють Вам у суботу (27) до Чернігова.

Ваш щирий

М. Груш/евський/

Доброго здоров'я і всього доброго

Від жінки поклін.

А — 1518

Київ, 1/III — 1911 р.

Як що можете, дорогий Михайло Михайлович, то пришліть уже оповідання,³ бо за 3—4 дня я вже буду віддавати в друкарню рукописи для IV книжки.

Я їздив на кілька день до Львова і вернувся отсе. Як Ви поживаєте? Наші поклони Вам усім! Щиро прихильний

М. Груш/евський/

А — 1520

Тільки що одержав Ваш лист, дорогий Михайло Михайлович! Яка досада, що не написали скорше. Тепер в Києві, літом, грошей нема, звідси — не поспіє на 1/VI ніяк: гроші йдуть дуже довго. Тому я не надумав нічого більше як написати до Володимира/ Миколайовича/ Леонтовича (не знаю тільки, чи він у Києві!) щоб післав Вам як можна 200 р. з тих що були призначені Вам на літню подорож. А тим часом розшукаємо Вам гроші на рахунок ЛНВ (тут в тій хвили теж нема грошей) і решту за «Дебют» (здається ухвалено 300 р. гонорару).

Вам щирий М. Г/рушевський/

25/V 911 р., Львів

с/тарого/ с/тилю/

А — 1522

Львів, 12/VI — 1911 р.

Дорогий Михайло Михайлович!

Сими днями Товариство візьме більшу позичку і вишле

---

1 — «Дебют» — оповідання М. М. Коцюбинського написане в 1909 р. в Чернігові. Уперше надруковано в журналі ЛНВ 1909 р., т. XLVII, кн. VIII, стор. 193—216.

2 — «Intermezzo» — твір М. М. Коцюбинського, написаний 9 вересня 1908 р. в Чернігові. Вперше надруковано в журналі ЛНВ, 1909 р., т. 45, кн. 1, стор. 5—15.

3 — оповідання — мова йде про оповідання М. М. Коцюбинського «Що записано в книгу життя», яке написано 26 грудня 1910 року в Чернігові. Вперше надруковано в журналі ЛНВ, 1911 р. кн. IV, стор. 4—13.

частину передплатних грошей ЛН Вістника до Київа, так що тижнів за 2 Ви могли б дістати гроші з Київа. Не знаю тільки, чи злагодив справу Леонтович чи він вислав Вам гроші незалежно від сього рахунку чи може й зовсім не вислав. Тому не відмовте написати мені про се два слова.

З щирим поважанням

М. Груш/евський/

/18.6.1911/

А — 1525

Дорогий Михайло Михайлович!

Дуже дякую Вам за висловлені гадки і ради, котрими я розуміється покористуюсь. За два дні їдемо з Кричевським на місяць в Італію і сподіюсь приготувати ілюстрацій на стілько, щоб з новим роком приступити до друку. Що до грошей виданих Вам В. М. Леонтовичем, то я вже писав П. Ф. Лаврову просячи його побувати у Володимира Миколаєвича¹ і перевести сі 200 рубл. на рахунок ЛН Вістника, так щоб рахувалось так, що Володимир Миколаєвич сі гроші виплатив Вістнику, а Ви одержали їх від Вістника на рахунок Вашого гонорару. З Італії я сподіюся вернутись до Львова коло 15 ст/арого/ ст/илю/ жовтня, а перед 10 ст/арого/ ст/илю/ падолиста буду вже в Київі, так що місце для Вашого оповідання задержу. Ви ж рукопис вишліть на адресу ЛН Вістника до Київа. Тепер випускаю збірку своїх статей на теми галицької політики, для неполітиків вона буде інтересна вінетами Кричевського на мотиви гуцульського орнаменту; розуміється по виході зараз скажу післати Вам. Про катальожки Павлу Филиповичу² ще нагадаю.

Щирий привіт від нас усіх Вашій в/исоко/ п/оважній/ Пані й Вам!

Щиро прихильний М. Груш/евський/

/9.09.1911/

1 — Володимира Миколаєвича — мова йде про Леонтовича Володимира Миколайовича (1866—1933).

2 — Павлу Филиповичу — мова йде про Лаврова Павла Филиповича, співробітника журналу ЛНВ.

А — 1527

Дорогий Михайло Михайлович, вже вертаю назад. Вчора з Генуї перекочували до Мілану і відразу почули, що з полудня попали на північ. 10 (23) сподіюсь вже бути у Львові. Коли рушаєте Ви?

Ваш щирий М. Груш/евський/
/15.X.911/ Італія

На поштовій листівці — «Milano Rapogama».

А — 1526

Привіт з Равенни, дорогий Михайло Михайлович! Пробули тут три дні і рушаємо далі. Погода поправилася, стало дуже гарно.

Ваш щирий М. Груш/евський/
/20.9.11/ — в Чернігові

На поштовій листівці за видом Равенни.

А — 1528

Високоповажаний Добродію!

Маємо честь запросити Вас на загальні збори Товариства прихильників укр/аїнської/ літератури, науки і штуки які відбудуться 14 падолиста нов/ого/ стиля 1911 року, 7 вечером в салі Наукового Товариства ім. Шевченка з таким дневним порядком:

- 1) відчитане протоколу поп/ередніх/ зборів;
- 2) справоздане секретарське й касове;
- 3) уділене абсолюторії;
- 4) вибір голови, виділу й Контрольної комісії;
- 5) внесення й інтерпеляції.

З поважанем

Мих. Груш/евський/

Мих/айло/ Мочульський¹
секретар

А — 1523

Львів, 26/VI — 1911 р.

Дорогий Михайло Михайлович!

Тільки що одержав «Сон»². Дуже дякую, дам його до найблищої книжки, себто IX-ї (тепер кінчиться подвійна VII—VIII). Чи післати коректу його Вам до Криму? Се було б

1 — Михайло Михайлович Мочульський — (1886—1940) — український літературознавець, критик і письменник

2 — «Сон» — мова йде про оповідання М. М. Коцюбинського.

значить в початках серпня с/тарого/ ст/иллю/. Не знаю чи Ви одержали мій лист висланий Вам 9.VI. ст/арого/ ст/иллю/ Я писав там, що ми позичили грошей на вексель і могли б післати Вам ті гроші, про котрі Ви писали; питав Вас куди післати гроші — чи може Вас закредитував на рахунок ЛН Вістника Леонтович, так що треба йому повернути. На се я не дістав від Вас відповіді. Тепер ті гроші розуміється уже розійшлися, але виробляємо иньшу позичку і діставши гроші могли б Вам післати. Дуже нам сього року сутужно так що й не пам'ятаю такого тяжкого року. Я виїзжаю за 10 день до Криворівні, але Ви пишіть по львівському адресу. Доброго здоровля і всьго найкращого.

Ваш М. Груш/евський/

Всім Вашим наш щирий привіт.

Чи одержали з С/анкт/ П/етербурга/ примірника «Дебюта»

А — 1521

Дорогий Михайло Михайлович!

З двох листів, про котрі згадуєте в останнім листі нині мною одержаним, перший, очевидно, пропав, а другий не застав мене в Києві і був пересланий мені вже після того, як я післав до Вас свою картку; не рекомендовані листи взагалі останніми літами дуже часто пропадають. Сердечно жаль мені Ваших клопотів і турбот. Дякую за обіцянку оповідання; і добре вже знаю, а з відсилкою його не потребуєте дуже спішитись, коли може час і обставини тому не сприяють. Будьте ласкаві вислати заказною бандероллю мені, на Львів. Ми тут здорові, а поза тим не маємо так чим дуже похвалитись. Книжка Ваша¹ в Петербурзі давно повинна була вийти, але друкарня трапилась якась дуже не скоро. Про примірники для Вас пишу їй разом з отсим.

Ваш М. Груш/евський/

/6.5.1911 р./ Львів

¹ — Книжка Ваша — мова йде про оповідання М. М. Коцюбинського «Дебют».

Дорогий Михайло Михайлович!

Дуже дякую Вам за другий том¹ одержаний нами на виїзді з Києва. Не знаю, чи одержали Ви обіцяну брошурку², котру я Вам вислав незадовго перед тим. Буду Вас просити для плану ЛН Вістника на 2-ге півріччя написати мені титул Вашого оповідання³, а також сповістити, коли його можна більше-менше сподіватися. Передайте наш привіт Високоповажній родині Вашій та Іллі Людвиговичу.

Щиро Вам прихильний
М. Груш/евський/

Львів, 16. (29) VIII. 911

Цінячи високо Ваш артистичний смак, дорогий Михайло Михайлович, хотів би знати Вашу гадку: чи в осібнім виданню моїх «По світу»⁴ заховати випуклі глави чи краще упустити — всі або якісь частини. Коли я їх писав, мною водила гадка — дати читачам в певних образах перехід настроїв, від тих злободневностей, котрі володіють в момент виїзду, потім слабнуть, дають місце загальним, теоретичним рефлексіям, і нарешті — спановують чоловіка вражіння від того, що він бачить легкі змінні. Просив би Вас уділити годину, щоб прочитати глави надруковані в ЛНВ. 1908 кн/ига/ IX і написати свою гадку. В. Григ. Кричевський⁵ ладиться з нами в дорогу і я починаю думати, що мій плян ілюстрованого видання сих образків — може і недалекий від здійснення.

Завтра звертаємося до Львова.

Шкода, бо настали знов гарні дні, але з другого боку — в добру погоду добре й їхати.

1 — за другий том — мова йде про другий том «Рассказов», видавництво «Знание», 1911 р., надісланий М. Коцюбинським для редакції ЛНВ.

2 — обіцяну брошурку — мова, мабуть, йде про дарунок М. С. Грушевського М. М. Коцюбинському «Історія України».

3 — Вашого оповідання — мова йде про оповідання М. М. Коцюбинського «Сон», написане 28 травня 1911 р. в Чернігові. Вперше надруковано в журналі ЛНВ 1911 р., книга IX, стор. 257—278.

4 — «По світу» — назва оповідання М. С. Грушевського, який звертається до М. Коцюбинського за консультацією в справі окремого видання «По світу»

5 — В. Григ. Кричевський: — Василь Григорович Кричевський (1875—1952) — український архітектор і художник.

У Львові пробуду недовго і потім хочу рушити в сю італійську подоріж.

Всі шлють привіти Вам і Вашій пані.

Щиро прихильний Вам
М. Грушевськ/ий/

А — 1529

Дорогий Михайло Михайлович!

Вам нема що перепрошувати мене за Вашу пригадку про аванс, мені скорше прийшлося б стидатись, що в нас так тяжко про гроші — але і я не стидаюся, бо се гріх нашого громадянства, наших тяжких обставин. Сею змогою зовсім рішучо і певно я здійму з себе редакторство, далі не маю змоги; чи ЛНВ після сього вернеться до Галичини, чи зістане-тья далі в Києві, про се ще не знаю і пишу се Вам в строгім секреті.

В касі ЛНВ грошей на аванси тепер нема навіть на виплати за попередне, тому я одержавши Ваш лист зараз написав П/авлу/ Ф-чу, просячи аби пішов до В. М. Леонтовича і вияснив — чи він виписав Вам гроші ухвалені на зимову подорож, бо се мені неясно; як він вислав і Ви потрібуєте..., то просити щоб на рахунок зв'язків до гонорару, що маємо одержати в січні за 1911 рік (отсе нас підрізало, що ми дістанемо за сей аж в січні) післяв Вам 300 р. як післяв перед тим 200. Сподіюсь дуже, що гроші дістанете — як що тільки Леонтович в Києві. Рукопис пішліть до Києва, я виїду туди за 2 тижні. Що оповіданне більшеньке, то прийдеться його друкувати в січневій — в грудневій мабуть не буде місця на 3 аркуші.

Сердечно тішуся Вашою работоспособністю. А я з поворотом почуваю себе тяжко — тяжкі обставини, невимовно, і далі не можу того всього на собі нести.

Всі Вам кланяються і Вашій Вп. Родині.

Ваш щирий М. Груш/евський/

Іллі Людвиговичу мій щирий привіт. Перекажіть, що обвинуваченне за «Поле крови» прокурор з Веселовського (його увільнивши переніс на П/авла/ Ф-ча Лаврова як фактичного редактора; прошу його дуже послужить своєю порадою як буде в Києві, бо се моя права рука в київських ділах, і без нього я не знаю що буде.

/10.XI.911/

Львів, 28.10.1911 р.

Дорогий Михайло Михайлович!

На біду В. М. Леонтович виїхав саме з Київа, і П. Ф-ч¹ не встиг його захистити з отою справою. В розмові з В. Мик., як він переїздячи через Львів буде у мене, вяснилося, що ті 500 р. по котрі я писав, пораховані в загальну суму 2000 р: і вони Вам виплачені, дальші 500 р. В. М.² Вам вишле в 2-ій пол. декабря (в двадцятих числах — Ви йому напишіть адрес до Київа). До того часу — до свого приїду він не може зарадити висилки і тих 300 р. Тут грошей нема і до 1/XI не можем відси Вам післати; я пишу до П. Ф-ча, щоб як можна вислав Вам з Київа, але мабуть 300 р. в ніякім разі він не збере, хіба якусь маленьку суму. Дуже мені прикро, що так вийшло, але при наших безгрошів'ю вислати більшого авансу така річ, на котру треба довгого часу, щоб зібрати гроші — вони у нас бувають тільки один місяць на рік: в январі на початку лютого. Може як обернетесь до того часу, бо дуже було б прикро, як би через се не поїхали. Як би мені написали заздалегідь, я б ужив усіх старань, щоб конче добути сю суму. Вам щирій

М. Гр/ушевський/

Дорогий Михайло Михайлович!

Посилаю з отсим разом бандеролею «повний комплект» оповідань М. З. Коли ласка перешліть тому добродієви. Я уложив їх в порядку виходу — і єсть певна консеквенція внутрішня в такім порядку, але я не буду мати нічого против инакшого порядку. Се подробиці з-за котрих годі тратити час тепер, коли не знати, чи що з того всього буде. Рівно ж питанне — чи і оскільки при виданню треба було б відкрити псевдонім. Для Горького я надумав післати свою стару книжку — як будете вважати відповідним, то передайте йому як привіт від мене.

Коректу Вам мали сьогодні післати з першої половини оповідання, будьте ласкаві вернути її скоро. Володимир Миколаєвич казав, що маєте вже нове оповідання, чи правда? Був би йому дуже радий!

1 — Павло Ф/илипович/ — мова йде про Лаврова Павла Филиповича, працівника журналу «Літературно-науковий Вістник».

2 — В/олодимир/ М/иколайович/ — мова йде про Леонтовича Володи-мира Миколайовича (1866—1933)

Ну побажаю Вам від усіх нас веселих свят; щасливого нового року — по нашому календарю. Тамошній Ви відсвяткували давно!

Цілую Вас і зістаюся щиро Вам прихильний

М. Груш/евський/

/26.XII.911, Київ/

А — 1535

Дорогий Михайло Михайлович!

З гонораром зроблять, як пишите і цифру Вам напишуть. Се скоро буде. Дякую за обіцяне оповідання до ЛНВ. Пришліть на адресу Київ/ської/ Контори. Я виїду ненадовго. Тішуся, що Ви здорові і добре себе почуваєте. Я здоров, але добрим почуттям не можу похвалитися. Занадто обсіла мене всіляччина. Жду увільнення від ЛНВ — вже не задовго. Ви добилися свободи від довголітнього ярма і можете бути паном свого часу і своєї праці, а я не знаю, коли доб'юся того. Але мушу — поки ще зістаються якісь сили. Занадто дорого коштує організаційна робота з таким елементом як наш.

Ваш М. Грушевський/

Всі Вас вітають... на Київ.

/від 21/I.912 р., Київ/

А — 1536

Дорогий Михайло Михайлович!

Вибачте, що на кілька день мій лист забарився — тільки в четвер я вернувся зі Львова. Спитав, чи виплатили Ваші гроші Юлії Володимирівні — кажуть, що ні, бо не стало грошей: питаю, чи єсть на аванс — теж саме. Скрутні часи, Михайло Михайлович! Одначе я певний, що до 1/III гроші Юл/ії/ Володимирівні будуть заплачені (не ловко від неї брати розписку — я Вам напишу суму, і Ви дасте розписку Конторі ЛНВ) — а властиво будуть переложені з рук в руки, бо Вол/одимир/ Мих/айлович/ яко голова Тов/ариства/ підмоги укр. літ. за ріжними своїми клопотами досі не скликає засідання, і ЛНВістнику (І Раді) не ухвалені асігнован/ня/ на доплати до гонорарів, а як скличе (думаю, що десь з неділі, за кілька день), то одержавши від нього (яко [нерозб.] передам Юлії Володимирівні/, яко Вашій кредиторці. Вам же аванс 100 р. найдальше в понеділок 27/II (11/III) буде висланий на Капрі. Оповідання, спасибі Вам, одержав — піде в кн/игу/ IV (третя вже замкнена). А що до Тичини¹, то трохи

---

1 — Що до Тичини — мова йде про Павла Григоровича Тичину (1891—1964) — українського поета, академіка, громадського діяча.

помиляєтесь — його поезія виказана в числі прийнятих в кн/изі/ XII і йде до III книжки.

Тепер до Горошовського¹. Перед усім дуже і дуже дякую Вам за сі клопоти і прошу ще не відмовити свого посередництва.

Діло в тім, що я сього пана не знаю і вчора через се в його листі деякі слова звучать досить небезпечно. Цифри гонорару він не означає, хоче його дістати наперед, а ще й призначує мене до гадки, що й видавцєви я мушу заплатити. Я просив би, коли ласка написати йому, що він означив 1) скільки хоче за переклад 2) — що автор ледве чи зможе заплатити йому цілу суму згори, а волів би поділитись з ним гонораром — хоч би й більшу частину відступити йому, поки вийде повна цифра. (Властиво, я міг би і вперед заплатити йому, коли не дуже багато захотів би, але уважаю за краще заінтересувати його в дальшім ході справи — се між нами). Для орієнтовання звертаю його лист.

У Львові пробув 2 тижні, доброго чув мало, злого багато. Кєпську і тяжку полосу проживаємо і якось тяжко стає на душі.

Всі наші Вас витають!

Ваш щирий М. Груш/євський/

Нині був у мене Шраг; балакали про Вас — аби Ви не спішили вертати, поки не настане добра весна
/18.II.912/ Київ

А — 1538

От я і у Львові — за сей час перестудився, зачадів, і вже виздоровів. Сиджу як анахорет на горі — «старець гори». Мешкає зо мною Ів. М. [нерозб.]. А Ви як заїхали і як почуваете? Чи прийшли до себе трохи? Чи можете працювати? Мій привіт Вірі Юстимовні і дітям. Ваш М. Груш/євський/. Я тут до 15/II с/тарого/ с/тилю/.

/11/III—912 р./

Львів

1 — Горошовський — мова йде про Горошовського Вільгельма, австрійського перекладача, видав німецькою мовою збірку творів М. М. Коцюбинського у 1909 р.

А — 1537

Тільки що одержав, дорогий Михайло Михайлович, від Могиланського¹ переклад — але тільки одного оповідання «Ніч». Відошло завтра. Ваш Грушевський/. Як себе почуваєте?

/14/II.912/

А — 1531

Дорогий Михайло Михайлович!

Саме вернувся з Петербурга й прочитав в цілоти лист Ваш, з которого моя жінка подала мені в листі тільки короткий зміст. Дуже Вам дякую за всі Ваші клопоти. Оповідання виберу сими днями, але може буде краще, коли перешлю їх на Ваші руки, а Ви перешлете перекладчику від себе? Як би він хотів, я міг би розстарати йому для видання обгортку в українським стилі.

Володимир Миколаєвич² уже тут, сподіюся побачитися з ним сими днями. Те що Ви пишете про Горького й ин. мене дуже розчулює — се не часто в російських кругах. Разом з оповіданнями пришло Вам примірник «Нашої Політики»³ або иньшо книжку — не знаю що буду мати під рукою, аби при okazji передали йому від нього.

Всі Вас вітають і бажають доброго здоров'я! Коректу пошлють.

Вам щирий

М. Грушевський/

/11.XII.911 р., Київ/

А — 1532

Дорогий Михайло Михайлович!

Попереднє письмо мабуть одержали. Що до видання, то думаю, що Видавничий/ Спілці було б дуже прикро, як би Ви дали видати Ваші оповідання для дітей иншої фірмі. Так було, як Мол/ода/ Муза видала Вашу збірку.

Коли вважаєте таку збірку для дітей рациональною, то напишіть, як її собі представляєте, і я думаю, дирекція Спіл-

1 — Могиланський Михайло Михайлович — (1873—1944) — український публіцист, критик, перекладач, громадський діяч.

2 — Володимир Миколаєвич — мова йде про Леонтовича Володимира Миколайовича (1866—1933).

3 — «Нашої Політики» — назва наукової роботи М. С. Грушевського що вийшла у Львові, 1911.

ки радо згодиться (подайте й умови, які подав Вам Оренштейн).¹

Коректу пішлють сими днями. Вибірку так вишлю — найдалше в суботу. В п'ятницю буде рішуча нарада в справі ЛНВ. Боюсь, щоб не скінчилось повною ліквідацією. Вол/одинир/ Мик/олаевич/² жметься щось. А я далі не можу.

Щиро витаємо Вас усі!

Ваш М. Груш/евський/

/24.12.911/

А — 1534

Київ, 15/І 912

Дорогий Михайло Михайлович!

Одержав Ваші листи з 25 і 29/ХІІ с/тарого/ с/тилю/. Справу книжечки для молодіжи предложу Дирекції Спілки, як буду у Львові, за 2 1/2 тижні; як Вам ся ідея подобається, то думаю, що Спілка візметься дати таку книжечку. Що до «Мысли»³ то я поки що не діставав від неї ніякого листу. Що й говорити, воно було б добре, коли б рос/ійські/ журнали справді почали серйозно трактувати українську справу; але поки що сього не видно і справа не йде далі загальних фраз. Принаймні на мій погляд.

Бажанне Ваше, щоб «Тіни» йшли в одній книжці я тямлю — Ви мені його висловили вже раніше. Але техніка журналу має теж своє право, і хоч як би я рад вволити Вашу волю — не можу. Що до дальшої перспективи ЛНВ, то Володимир/ Мик/олаевич/⁴ кінець кінцем звів справу «на нть», і се жаль. Підписувать як видавець буде Л. М. Черняхів-

---

1 — Оренштейн — мова йде про Коломийське видавництво Якова Оренштейна, яке звернулося до М. Коцюбинського з проханням дати дозвіл на видання його дитячих творів

2 — Вол. Мик. — мова йде про Леонтовича Володимира Миколайовича (1866—1933)

3 — Що до «Мысли» — не «Мысль», як помилково говорить М. Коцюбинський, а «Заветы».

«Заветы» — щомісячний літературно-політичний журнал. Виходив 1912—1914 рр. Художнім відділом «Заветов» керував В. С. Миролубов (1860—1939) — російський критик і публіцист. В 1912 році в цьому журналі була надрукована в перекладі російською мовою повість М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» («Заветы», 1912, №№ 1—3).

4 — Володимир/ Мик/олаевич/ — мова йде про Леонтовича Володимира Миколайовича (1866—1933)

ська¹, яко керманич київської редакції — Олесь²; в редакц/ій-ний/ комітет київський ще В. М. Леонтович і П. Ф. Лаврів. Се поки що проект, я подам його на затвердження Спілки — поки що між нами. Поки що іншої комбінації вислобонить себе не бачу, а вислобонитися мушу.

Куди післати Вам гонорар — до Капрі чи до Чернігова?

До Львова я поїду ненадовго, так що можете і далі писати на Львів. Дуже дякую за клопоти з М. З. і щиро вітаю Вас!

Ваш М. Груш/евський/

А — 1515
/16.XII.910./

Дорогий Михайло Михайлович!

Книжку Ваших оповідань власноручно видав я в С/анкт/ Петер/ б/ур/зі друкарні училища глухонімих (Гороховая, 18) й вони обіцяли, що до свят вишлють Вам коректу цілої книжки. Тішусь з успіху Вашої збірки³; буде дуже добре, як вона відкриє дорогу перекладам й інших авторів. Сердечно дякую за обіцянку оповідання. Про се поки що не маю нічого написати, вернувся я саме з С/анкт/ Петер/б/ур/га, де мав багато ріжних діл і порядно втопився. Щирі привіти від усіх нас Вам і Вашій родині.

Щиро прих/ильний/ М. Груш/евський/

А — 1517

Львовичу Товариство написало, що колекцію його прийме визначило йому особу, на яку він має написати повновасть. Останній лист йому я сам підписав тому кілька днів, отже він уже мабуть се знає. Гроші, про які пишете, вишлються.

Ваш М. Грушевський/

/10.1.911, Київ/

А — 1539

Дорогий Михайло Михайлович!

Прикро, що Ви так прохорували! Зарано виїхали в свої сторони. Тут теж ще в початках мая навіть було зовсім холодно. Тільки тижнів два стало справді тепло. До Криворівні я вирушу 29/VI с/тарого/ с/тилю/, родина моя, мабуть, троху раніше, а я мушу докінчувати лекції.

1 — Л. М. Черняхівська — мова йде про Старицьку-Черняхівську Людмилу Михайлівну (1863—1941) — українська письменниця, перекладачка, громадська діячка.

2 — Олесь — мова йде про Олександра Олеся (справжнє прізвище — Кандиба) (1878—1944) — український поет, громадський діяч.

3 — Вашої збірки — мова йде про збірку «З глибини» М. Коцюбинського.

Та форма, в якій пропонує Горошовський, не відповідає обставинам і дає привід до дальших можливих переводів. Коли ласка напишіть йому мою пропозицію, трохи відмінну.

Я заплачу 250 кар. за переклад наперед; д. Г/орошовський/ перекладе деякі оповідання¹ (я дістану їх переклад до перегляду); він — як писав давніше — постарается деякі з них умістити в часописах або що, що б виробити їм репутацію — гонорар який би прийшов, по половині йому і мені (се він давніше пропонував); маючи сі переклади (частину), а й друковані деякі, він пошукає видавця на сю збірку. Коли її видасть котрась більша (порядна, популярна видавнича фірма і видасть гарно з зверхнього боку, **без доплати з моєї сторони**, — я плачу Горошовському по виході книжки 450 корон, значить разом з задатком 250 кор. за переклади і уладженне справи з видавцем всього дістане від мене 700 корон.

Гор/ошовсь/кий, як бачите, не ризкує нічим, він перекладе скоріш половину, а другу половину аж тоді, як знайде видавця, а я увільняюсь від перспективи заплативши 500 Н. К. за переклад, потім просити його щоб знайшов видавця, торгуватися, коли той видавець схоче великої доплати.

Вибаchte, що я Вас турбую. Сподіваюся, що сим разом справа скінчиться — в той або сей бік.

Всі шлють привіт Вам і Вашій сім'ї.

Ваш М. Груш/евський/

Я побоявся, що може Ви не прочитаєте добре умов моїх і тому долучаю переписане чистіше. Сю копіюку мені потім звернете.

Я заплачу 250 кор. за переклад наперед;

д. Г/орошовський/ перекладе деякі оповідання (я дістану їх переклад наперед); він — як писав — постарается деякі з них умістити наперед в часописах або що — з того половина гонорару дістане він. Потім як видасть всю збірку котрась більша, порядна, популярна видавнича фірма і видасть гарно з зверхнього боку, без доплати з моєї сторони, я заплачу Горошовському по виході книжки 450 корон.

/3.VI.912, Львів/

1 — Горошовський перекладе деякі оповідання—мова йде про збірку оповідань М. М. Коцюбинського «Pro bono publico Nowellen Autorisetre Udrsetzung aus dem ukrainischen von Wien Wilhelm Norosovcki, 1909) (нім. мова) («Для загального добра». Новели Авторизований переклад з української Вільгельма Горошовського. Відень, 1909 р.)

А — 1540

Мені тепер дуже прикро, дорогий Михайло Михайлович, що ми живучи так близько, так мало бачилися сим разом і вже не знати чи будемо мати ще сю нагоду.

Потішити Вас можу лише тим, що й по виїзді Вашім по-года не поправилась — ледви 3—4 дні було гарних.

Вам щиро прихильний

М/ихайло/ Груш/евський/

Як здоровля Ваше тепер?

Привіт Вашій родині!

/10.VIII.912, Львів/

А — 1541

Тішимся всі, що Ви приходите до здоровля!

Надіюсь, тепер справа піде вже добре. Тут настала гарна погода, але нарід мусить уже роз'їздитися. Дні прегарні, але в тіни не доходить уже до 20° а вода нагрівається слабо. Коли побачимось?!.. Вам і Вашій родині від усіх поклони. Се фотографія з нашого ґрунту на Жаб'є. Ваш М. Г/рушевський/ /21.VIII.912, Криворівня/

[Поштова листівка з видом на Жаб'є].

А — 1542

19/VIII.912
(1/IX)

Сьогодні покинули ми Криворівню — і майже нікого вже не лишається взагалі. Погода далі змінна, багато дощів і вкінці холодно. У Львові будемо довго, се мабуть аж при кінці ноября ст. ст/илю/ рушу до Київа. Як Ваше здоров'є, дорогий Михайло Михайлович! Наші поклони всіх Вам і Вашій родині! Ваш М. Грушев/ський/

А — 1543

Криворівня, 8/IX.1912 р.

Про Ваш приїзд до Київа, дорогий Михайло Михайлович, чув я через людей і дуже затрівоживсь. Як почуваете себе тепер? Ми виїхали з Криворівні в час, від 2/IX почалися неустанні дощі, 4-го ріки вилили, забрали кладку коло дяка, гостинець на великим просторі. Аж прикро було чути про все се знищенне. Тут теж дощі майже неустанні, сонця не видно, і сьому ще відповідає також громадська атмосфера, котра залазить навіть в ті стійкі круги, де я обертався досі. Сумно. Витаємо всі Вас і Вашу родину!

Ваш М. Г/рушевський/

Любий Михайло Михайлович!

Саме збирався писати до Вас, діставши від Мих/айла/ М/ихайловича/ Могил/янського¹, що Вам стало легше на здоров'ю, аж прийшов Ваш лист. Сумні річи пишете про себе, та я сподіваюся, що се — переходяще. Наші з Вами літа ще не так великі, щоб уже записуватися в інваліди; ще мусить бути в організмі життєва сила і—*faga da se* [нерозб.]. Найбільш неприємна безсонниця, що Вас мучить — але на неї найкраще лікарство «благодушіє», наскільки воно може подужати «плоть немічну». Перебував і те все, і справді тоді не бував звичайно спроможен підтримувати бодрий дух. І тепер не вийшов теж ціло з криворівської слякоти — простудив праву руку, болить і докучає.

Дуже Вам дякую за клопоти з моїми писаннями. Одержавши переклад М. Мих. не задержу і за 2—3 дні відшлю Вам.

Псевдонім прийдеться розкрити, се бачу неминуче, хоч для мене се теж неприємність значна: мені здається, немов я страчу свободу творчости виступивши з своїм іменем, таке маю вражінне. Моя *idée fixe* тепер — що чоловік перед усім не повинний бути вразливий на людський суд, коли хоче бути свободним, а що нас виховують з покоління в покоління власне в сім ідолопоклонстві опінії — то всяка творчість незамітно впадає в підлажування під смак публіки. І кожен, хто може бути вільний від сього.

Що до статті до Современника², то може б статті по літературі поручити моєму брату³ «Про культурні запити — Єфремову⁴! Я тепер дуже зайнятий иньшими справами і не міг би взятися. Хочу докінчити VIII т. історії котрий уривками пишу вже 4-ий рік. Для того ж взяв відпустки і по змо-

1 — Мих. М. Могил. — мова йде про Могилянського Михайла Михайловича (1873—1944) — українського публіциста, критика, перекладача, громадського діяча.

Могилянський переклав російською мовою більшість творів М. М. Коцюбинського, які в 1911 р. були видані окремими збірками у видавництві «Знання».

2 — «Современник» — літературно-політичний журнал, що виходив у Петербурзі 1911—1915 рр.

3 — брату — мова йде про Грушевського Олександра Сергійовича (1877—1934).

4 — Єфремову — мова йде про Єфремова Сергія Олександровича (1876—1937) — український громадський діяч, видавець, публіцист, академік, літературознавець.

зі хочу сидіти більше у Львові, ніж в попередніх роках. Хоч тільки поїхати трохи до Москви, куди збираюся вже 3-ій рік, та на Різдво до Києва. Хоч, взагалі, кажучи тут дуже сякотно стало останніми літами — не тільки в погоді.

Але над історією де інде не можу робити тут у мене зібрані книги у все. Спасибі, за Ваше ласкаве бажання покінчити справу з Горошовським. Я здається казав Вам, що не відмовляюся і від тої цифри гонорару, яку він тоді хотів, тільки краще щоб перевів він з початку половину — і за неї готов йому післати хоч би і вперед, як би він хотів, а другу половину — як знайде видавця.

Всі Вам кланяються і Вашій родині і бажають доброго здоров'я! А чому ж Ви в теплійшій сторони не виїждите — холодно вже!

Ваш щирий М. Груш/евський/

А — 1545

Дорогий Михайло Михайлович!

Вчора відбулося нарешті засідання Товариства підмоги літ. — на котрім — [нерозб.] ухвалено zostавити кошти на біжучи виплати, за нестачею доходів! (Се між нами! ОТ [нерозб.] (нашого времени). На нім з одержаних грошей повернув я Юлії Володимирівні 250 руб. на Ваш рахунок — розписки від неї ніяково було ждати, тому будьте ласкаві Ви вже від себе дайте Конторі квиток на сі 250 руб., як оправдат. документ. Сто рублів вислани будуть Вам позавтра, в понеділок. Стан Вашого рахунку побачите з долученої вимірки, яку я взяв сьогодні для Вас.

Сподіюся, що не будете сюди спішити тут така «плюско-та», тумани, паскудство, що дивно, як ще не гниємо заживо.

Вам щиро прихильний

М. Груш/евський/

А — 1546

27/X.

Прочитавши про Ваш приїзд захотілося Вам написати, дорогий Михайло Михайлович, та не знав куди — аж тут Ваш/а/ картка. Спасибі! Я також не похвалюсь. Вий уду скорби, внутрь уду болезни. Теж не можу очухатися від смерті Мик/оли/ Вит/алійовича/¹! Погана осінь, поганий рік. Мих. Мих.² перекладів ще не прислав. Олекс. С-ча адреса: СПБ,

1 — смерті Мик. Вит. — мова йде про Миколу Віталійовича Лисенка (1840—1912) — українського композитора.

2 — Мих. Мих. перекладів ще не прислав — мова йде про Михайла Михайловича Могилянського (1873—1944) — українського публіциста, громадського діяча, перекладача.

Лиговская ул. Лиговскій пер. № 4. Незадовго Марія Сильв.¹ буде в Київi і оповість Вам про нас. Вам же скорого виздоровлення! Ваш щирий

М. Г/рушевський/

/1912/

А — 1547

Дякувемь, дорогий Михайло Михайловичу, за звістку — хоч і не дуже втішну! Сподіюся, що за той час Ви трохи прийшли до себе і вже чуєте себе краще? Як справа Вашої подорожі на полудне? Як Ваша белетристична робота? Я вже тут четвертий тиждень, за два тижні кінчиться зимовий семестр і я поїду до Київa. Багато роботи різної збирається через отсі переїзди і потім час виходить розірваний. Тепер переглядаю в остане до друку I половину VIII тому, щоб випустити її на Великдень. А з перекладами мабуть щось розстроїлось бо від Мих. Михайловича нема нічого. Прислав тільки дві свої статейки в «Речи»².

Мій щирий привіт дружині Вашій і Іллі Людвиговичу.

Ваш М. Г/рушевський/

/19/II /22.II.913/

А — 1548

Високоповажаний Михайло Михайлович!

За ласкаве слово і обіцянку оповідання дуже дякую. Розуміється, прошенне оповідання на першу книжку не означає, що нам більше й не треба. Як будете мати пізнійше щось знов, то дуже прошу для нас те призначити, коли Ваші давні й теплі відносини до ЛНВ не міняються — чим дуже тішуся.

З щирим поважаннем М. Груш/евський/

А — 1537

Тільки що одержав, дорогий Михайло Михайлович, від Могилянського переклад — але тільки одного оповідання «Ніч»...

Відішлю завтра.

Ваш М. Г/рушевський/

Як себе почуваєте?

1 — Марія Сильвестрівна — дружина Михайла Сергійовича Грушевського.
2 — «Речь» — газета, що виходила в Петербурзі в 1905—1917 рр. Одна із статей М. М. Могилянського «Новейшая украинская поэзия», надрукована в «Речи» від 4/XII.1911 р.

Дорогий Михайло Михайлович!

Така жалість, що Ваш лист пропав! Дійсно, останніми часами листи мої й до мене так часто пропадають, що приходить просити писати до мене завозили або на мене не спало потом підозріне негречності.

Сум глибокий обняв нас, коли прочитавши про всі ті сумні пригоди, які упали на Вас і прийняли Ваші плани артистичні. Ах, горе, горе. А що ж з Ваших ялтинських подорожей, про які Ви мені оповідали? Чи виходить що-небудь конкретне з тих обіцянок?

Павло Филипович дійсно чи забув чи аж тепер розвідався, що всі три оповідання арештувала петербурзька цензура. Для мене самого це було несподіванкою, бо я ж на те тільки й умовився з Петербургом, аби провести інкріміноване оповідання.

Коли ж не можна їх провести через Петербург, тоді нема чого взагалі друкувати в Петербурзі сеї книжки: в Києві надрукуємо її скоріше і дешевше.

Тепер отже, коли справа для мене ясна зараз напишу Павлу Филиповичу, щоб друкував. Хіба якби була небезпека, щоб... пропущено сих трьох оповідань цензура може з'їсти книжку в Києві, прийшлося би друкувати її в Петербурзі, але се досить неймовірне. Назвати книжку найліпше першим оповіданням т. зн. «Дебют».

Ми також по повероті з Криворівні переше жили сумні хвилі з приводу смерті нашого швабра О. Левицького в Скалі в домі котрого Марія Сільвестровна виросла, і котрого вся її сім'я любила сердечно.

А до того сумні враження від нашого громадського і політичного життя, правдивого погрому, заданного нашому студентству і всякі інші справи. Ну, але наша Галичина раніше чи пізніше своє візьме; шануймо своє здоровля і сили аби як найдовше могли служити їй і всьому суспільству нашому.

Спасибі за добре слово за [нерозб.]

Зовсім справедливо кажете, що збірничок треба видати не по-українськи, а якимось чужою мовою насамперед. Се я й сам відчуваю. Та для мене се труденька справа, бо в белетристично-видавницьких кругах не маю ніяких зв'язків.

По Вашім від'їзді написав я ще одне оповідання найдовше з усіх, іще ж по приїзді до Львова! Як бачите, сверблячка на мене була напала, але тепер я так запрягся в щоденну роботу, що не можу взятися навіть налагодити до друку.

Вас після того, що Ви написали, не смію просити приготувати на перші книжки та й Ви певно і без прошення се зробите, як будете мати якимось змогу.

Сердечно цілую Вас, і присилаю привіт Вам і Вашим від Марії Сильвест., кумочки й себе.

Ваш М. Груш/евський

З М І С Т

М. Возняк. Михайло Коцюбинський в «Літературно-науковому віснику»	3
М. Мушинка. Взаємни Михайла Коцюбинського з Володимиром Гнатюком.	62
Ю. Коцюбинський, М. М. Коцюбинський та «Братство тарасівців»	77
О. Васюта. Теоретико-практичні аспекти дозвіллевої діяльності в статті-коментарі Михайла Коцюбинського «Организация общественных развлечений».	88
Т. Проніна, М. К. Вороний та М. М. Коцюбинський.	94
В. Гуменюк. Хто Ви, отче Волянський?	102
В. Чепурний. Іван Франко і фонди Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М. М. Коцюбинського	107
Листи Михайла Грушевського до Михайла Коцюбинського. Упорядник — Л. Зеленська.	111

**Управління культури Чернігівської обласної державної адміністрації
Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник
М. М. Коцюбинського**

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
(випуск перший)**

Упорядник В. Ф. Чепурний.

Літературний редактор О. І. Єрмоленко.

Технічний редактор А. В. Сокол.

**Коректори: Н. С. Бажанова, М. М. Макановицька,
С. М. Стебловська, О. В. Цибульська.**

Здано до набору 18.10.1996. Підписано до друку 12.08.1996.

Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір газетний. Друк високий. Гарнітура літературна.

Ум. друк. арк. 9,0. Тираж 500. Зам. 3158.

**Редакційно-видавничий комплекс «Деснянська правда»
250000, Чернігів, п-т Жовтневої революції, 62.**

**Віддруковано на поліграфічній базі редакційно-видавничого комплексу
«Деснянська правда».**

250000, Чернігів, п-т Жовтневої революції, 62.

ISBN 966—502—008—0.